

Наукова співробітниця Національного музею-меморіалу жертв окупаційних режимів «Тюрма на Лонцького», наукова співробітниця Центру досліджень визвольного руху

У статті розглянуто діяльність студентів-українців Львівського університету у підпільних націоналістичних організаціях 1930-х років ХХ століття у висвітленні польської преси Львова. Як об'єкт аналізу і порівняння обрано дві найбільші польські газети — «Gazeta Lwowska» та «Kurjer Lwowski», які представляли дві конкуруючі політичні сили, та щоденну варшавську газету «Kurjer Warszawski». Основним предметом є порівняння змісту матеріалів, який залежав від політичних поглядів, які представляла газета. Ключові слова: «Gazeta Lwowska», «Kurjer Lwowski», Львівський університет, національна демократія, «санация», політичний процес, Організація українських націоналістів.

Olesia Isaiuk

Students of Lviv University as Members of Ukrainian Liberation Movement in the Articles of Polish Press (1930—1934)

The main topic of the article is participation of Ukrainian students in nationalistic underground organizations in 1930's in the coverage of Polish newspapers of the same period. There is a comparative analysis of two points of view, presented by two main Polish papers of interwar Lviv – «Kurjer Lwowski» and «Gazeta Lwowska», which were presented by two competing political parties. According to these circumstances, it is shown the dependence between the political course of paper and its attitude to the students from Ukrainian underground. As an alternative point of view it is presented the daily paper «Kurjer Warszawski».

Key words: «Gazeta Lwowska», «Kurjer Lwowski», Lviv University, national democracy, «sanation», political process, Organization of Ukrainian Nationalists.

СТУДЕНТИ ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ – УЧАСНИКИ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІСТИЧНОГО ПІДПІЛЛЯ У ВИСВІТЛЕННІ ПОЛЬСЬКОЇ ПРЕСИ (1930–1934 рр.)

Основним джерелом для дослідження міжвоєнної Організації українських націоналістів традиційно є документи самої Організації, спогади її членів та документи поліційних і репресивних органів держав, які мали справу з українським підпіллям. Усі ці групи документів доволі вичерпно розкривають різні аспекти діяльності ОУН, але небагато дають для розуміння того, як сприймали ОУН в неукраїнській частині суспільства міжвоєнної Польщі, яка була чисельно більшою за українців. Певною мірою ставлення поляків відображене у їхній пресі.

Діяльність українського націоналістичного підпілля часто потрапляла на шпальти газет усіх рівнів і напрямків у міжвоєнній Польщі. На тему українського збройного підпілля писали усі львівські газети — «Gazeta Lwowska», «Kurjer Lwowski» (до 1931 р. — «Kurjer Codzienny Ilustrowany»), «Gazeta Poranna», «Gazeta Wieczorna», «Wiek Nowy», «Słowo Polskie», а також газети з інших регіонів Польщі — зокрема, варшавський «Kurjer Warszawski» та краківський «Czas».

У цьому не було нічого дивного: у міжвоєнний період проблема національних меншин стояла у Польщі дуже гостро. Українці були одною з найбільших меншин у країні, до того ж, потрапили у склад Польської держави внаслідок програної війни за незалежність та військової окупації польськими військами території Західно-Української Народної Республіки, що відразу загострювало проблему відносин між урядом та українською громадою. Як наслідок, політична атмосфера міжвоєнної Галичини характеризувалася крайньою напруженістю стосунків між українцями та поляками. Це вилилося в радикалізацію політичної практики українців через створення підпільної ОУН та застосування репресивної політики щодо української громади з боку польської влади. Традиційно найактивнішою політично групою була молодь, і саме з її середовища походила основна маса націоналістів. Ця ситуація не могла не привертати уваги журналістів.

Ставлення до українського націоналістичного руху у середовищі польських ЗМІ не було однорідним і залежало від політичної орієнтації редакційного колективу або партії, яку представляла газета. В Західній Україні існували два провідні польські політичні напрямки, які мали реальний вплив на громадську думку: табір так званої «санації» — прихильників диктатури Юзефа Пілсудського і його програми «санації» Польщі, тобто очищення політичного та господарського життя країни, і табір національних демократів, популярно — «ендеція», представлений націоналістичними партіями, зокрема «Obóz narodowo-radykalny». Боротьба між обома напрямками тривала безперервно протягом 20-х років і не в останню чергу була наслідком суперництва їхніх засновників — Юзефа Пілсудського та Романа Дмовського. Свої погляди, в тому числі і на український національний рух, обидві сторони популяризували через газети. У Львові першої половини 30-х років санацію представляла «Gazeta Lwowska», а національних демократів — «Kurier Lwowski».

У контексті обраної теми нас цікавлять передусім основні відмінності у ставленні двох політичних течій до українського визвольного руху, яке, своєю чергою, позначилося на сприйнятті і відображенні українських націоналістів в обох газетах. Основна різниця в поглядах крилася у відповіді на питання, за якими принципами вибудовувати політику щодо української меншини, оскільки, як слушно зауважив Ришард Тожецький, «ніхто з тих людей не міг погодитися з думкою про втрату східних кордонів»¹. В цьому відношенні одностайністю відрізнялися прихильники Романа Дмовського — зрештою, їхньою політичною базою була саме Галичина. Ставлення «дмовчиків» до українства і всього українського визначалося крайнім несприйняттям. Дмовський вважав, що «якщо українці мають стати поляками, то їх треба полонізувати, якщо ж вони мають стати самостійним народом, то їм треба гартуватися у вогні боротьби»². В першій половині 1930-х років національні демократи «судомно тримали-

¹ Torzecki R. *Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929*. — Kraków: Wyd-wo Literackie, 1989. — S. 132.

² Цит. за: Грицак Я. *Нарис історії України. Формування модерної української нації. XIX–XX століття*. — К., 2003. — С. 189.

ся інкорпораційної програми щодо земель Західної України»³. Ця програма теоретично виходила з переконання в польськості всієї Західної України і сприйнятті українського руху, незалежно від його спрямованості, виключно як «німецької інтриги». Українцям абсолютно відмовлялося в праві на самостійне існування. Саме з кола ендеків виходили найрадикальніші ідеї щодо поборювання українського руху. З точки зору послідовників Дмовського, для українців існував тільки шлях національної асиміляції з поляками.

На відміну від програми націонал-демократів, в середовищі санації не існувало чіткої програми дій щодо українців і єдиного проекту політичної тактики. Єдиною спільною рисою, яка об'єднувала цей табір, була ідея державної асиміляції українців⁴, викладена у федеративному проекті Пілсудського. З цього погляду, українцям надавалося право на культурний розвиток, визнавалася їхня етнічна окремішність, але при цьому вимагалася повна лояльність до польської державності і відмова від спроб здобути власну незалежність. В кожному разі, якщо «ендеція» мислила в категоріях етнічності, то прихильники Пілсудського орієнтувалися передусім на ідею держави, менше уваги звертаючи на питання етнічної приналежності.

У 1930—1934 рр. тематика діяльності ОУН стала одною з найпопулярніших у газетах, часами не поступаючись популярністю інформації про перших осіб держави. Враховуючи, що частота появи в пресі інформації про націоналістичне підпілля прямо залежала від активності підпільних структур, як показано в таблицях⁵, це було закономірним наслідком того, що саме початок 1930-х років став часом найбільшої активності ОУН в Західній Україні. Максимум публікацій припадає на вересень 1930 року (14 в «Gazeta Lwowska», 33 в «Kurier Lwowski»), серпень–вересень 1931 р. (7 і 15 та 13 і 8 відповідно), грудень 1932 р. (13 і 17 відповідно) та осінні місяці 1933 року. Останній великий сплеск зацікавленості протягом досліджуваного періоду датується літом 1934 р.

³ Torzecki R. *Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923-1929*. — S. 125.

⁴ *Ibidem*. — S. 133.

⁵ Таблиці підготовані на основі даних, зібраних в ході опрацювання збірок періодики 1930-х років, які зберігаються у бібліотеці Центрального державного історичного архіву у Львові (далі — ЦДІА України у Львові).

Час найбільшої кількості публікацій збігається не стільки з часом найбільшої активності ОУН, скільки з перебігом судових процесів проти членів ОУН за участь в акціях саботажу, замаху та інших видах «антидержавної діяльності». Особливо це видно на прикладі 1932 р., коли найбільша кількість публікацій припала на грудень — місяць процесу Біласа і Данилишина⁶. Більшість публікацій жовтня 1933 року присвячена не стільки фактові замаху бойовика ОУН Миколи Лемика на службовця радянського консульства у Львові, скільки судові над Лемиком.

Основним жанром публікацій в обох газетах є короткі інформаційні повідомлення, часто об'єднані в тематичні блоки. «Kurjer Lwowski» під час «саботажної акції» 1930 р. повідомляв читачів про події у формі великих, обсягом до двох газетних аркушів, інформаційних блоків.

Другим за частотою використання жанром є репортаж. Найчастіше репортажі висвітлювали перебіг судових процесів. Варто відзначити увагу часописів до різних деталей, дат, імен. Журналісти як «Курера», так і «Газети Варшавської» фіксували практично кожне слово суддів та підсудних.

Висвітлення подій супроводжувалося аналітичними статтями. Тематами таких статей, як правило, ставали актуальні події, фігури окремих підсудних, ідеологія та дії ОУН в цілому. Одночасно друкувалися передруки з польських — найчастіше українських та німецьких газет — з приводу окремих акцій націоналістів. Основним донором альтернативних думок була газета «Діло», яку сприймали як найавторитетніше пресове видання в українському середовищі і яка не мала репутації рупора радикалів. Практика «прив'язування» до актуальних подій була основною причиною вже згаданого прямого зв'язку — основна маса матеріалів, які можна віднести до розряду «аналітики», при всій умовності даного визначення, припадає на час гучних судових процесів або винятково енергійної діяльності ОУН. Так, у «Gazeta Lwowska» такі матеріали з'явилися восени 1930 р. (паціфікація та суд у справі

⁶ Після нападу членів ОУН на пошту у м. Городок в листопаді 1932 р. відбувся процес над затриманими учасниками нападу. Свою назву процес отримав від прізвищ учасників операції — Василя Біласа і Дмитра Данилишина, які були засуджені до смертної кари.

замаху на «Східні Торги»), влітку 1931 р. (вбивство польського політика, депутата сейму Тадеуша Голувка), навесні 1932 р. (вбивство комісара поліції Еміліана Чеховського), влітку 1934 р. (вбивство міністра внутрішніх справ Польщі Броніслава Перацького та директора Академічної гімназії у Львові Івана Бабія, серія процесів з приводу давніших акцій ОУН). В «Kurjer Lwowski» публіцистичні матеріали припали переважно на другу половину 1930 р., осінь 1931 р., жовтень 1933 р. (вбивство працівника радянського консульства у Львові Алексея Майлова) та літо 1934 р.

Для «провладної» «Gazety Lwowskiej» характерний спокійний, врівноважений тон викладу матеріалу, натомість опозиційний «ендецький» «Kurjer» характеризується підкресленою емоційністю.

Персонажами публікацій про діяльність націоналістичного руху часто ставали студенти Львівського університету. Крім участі в акціях, студенти виконували організаційні обов'язки, займали керівні функції, іншими словами, виступали керівним ядром ОУН. Нижче подано короткий перелік студентів університету, яких згадують як членів Організації Українських Націоналістів (див. табл. 3).

Зазвичай журналісти наголошували на факті наявності чи, навпаки, відсутності вищої освіти у підпільників — героїв публікацій. У коротких інформаційних повідомленнях про арешти осіб, запідозрених у підпільній діяльності, які публікувала «Gazeta Lwowska», подавалися не тільки їхні імена та вік, а й соціальний статус та рід занять⁷, що дуже допомагає у випадку встановлення особи студентів, але мало що додає в плані визначення ставлення до них як до діячів українського націоналістичного руху. Тому основним матеріалом для аналізу є репортажі з залу суду та аналітичні статті, написані під час кожного великого судового процесу. Журналісти давали підсудним власні докладні характеристики.

Першим прикладом такої характеристики є опис обвинувачених студентів у репортажі з процесу у справі нападу бойового відділу ОУН у вересні 1931 р. на поштову карету під Бібркою. Серед групи обвинувачених у цьому процесі, який відбувся у жовтні—листопаді

⁷ Kurjer Lwowski. — 1930. — 30 stycznia. — S. 6.

1931 р., фігурують студенти Богдан Кравців, Богдан Кордюк, брати Жигмонт і Осип Процишини. Першого з названих схарактеризовано так: «...відігравав дуже важливу роль у конспіративній роботі. Ще перед з'єднанням* УВО і ОУН в 1929 р. Кравців був керівником реферату пропаганди в бойовій команді УВО, одночасно головою Союзу Української Націоналістичної Молоді і редактором його часопису... відіграв значну роль у творенні ОУН... був зв'язковим крайового коменданта УВО Сеника... заперечує, що має щось спільне з ОУН або що пов'язаний з нападом під Бібркою»⁸. В повідомленні про арешт Богдана Кравціва зазначалося, що він «адміністратор українського Академічного Дому... визначний діяч українських націоналістів, співпрацівник “Українського голосу” в Перемишлі, активний діяч пропаганди ОУН»⁹. Іншого з підсудних, Богдана Кордюка, представлено як агітатора і ідейного натхненника саботажів. Зокрема, йому приписано фразу: «Добре було б підпалити фільварок»¹⁰. На тому процесі усі студенти відмовилися давати свідчення під час розгляду справи у суді¹¹.

Іншим прикладом є студент Василь Турковський, який під час розгляду справи у Тернополі в лютому 1933 р. «відмовився давати свідчення в слідстві, на суді заявив, що перед судом окупантів свідчити не буде... навіть прокуророві відмовився відповісти на запитання про громадянство»¹². Згадки про вперту відмову свідчити повторюються у випадках Зенона Коссака¹³, Богдана Кордюка¹⁴, Зенона Матли¹⁵, Михайла Бардина¹⁶, Євстахія Гука¹⁷. Щодо останнього спеціально підкреслено, що під час слідства саме він з усієї групи нічого не визнав і не підтвердив. Микола Лемик під час «наглого суду» в справі замаху на працівника радянського консульства заявив: «До вчинку признаюся. До вини — не признаюся»¹⁸.

* Так у тексті.

⁸ *Kurjer Lwowski*. — 1931 — 21 października. — S. 10.

⁹ *Gazeta Lwowska*. — 1930. — 1 listopada. — S. 4.

¹⁰ *Gazeta Lwowska*. — 1931. — 21 października. — S. 10.

¹¹ *Kurjer Lwowski*. — 1931. — 23 października. — S. 10.

¹² *Kurjer Lwowski*. — 1933. — 11 lutego. — S. 10.

¹³ *Kurjer Lwowski*. — 1933. — 22 czerwca. — S. 10.

¹⁴ *Kurjer Lwowski*. — 1931. — 21 października. — S. 10.

¹⁵ *Kurjer Lwowski*. — 1934. — 27 października. — S. 8.

¹⁶ *Gazeta Lwowska*. — 1934. — 24 czerwca. — S. 2.

¹⁷ *Gazeta Lwowska*. — 1931. — 14 października. — S. 6.

¹⁸ *Gazeta Lwowska*. — 1933. — 30 października. — S. 3.

Під час суду над так званою «групою Лемика» підсудний, студент юридичного факультету Дмитро Мирон заявив: «Обурливо і деморалізуюче, що адвокат звертається до нас польською мовою!»¹⁹.

Увага обох газет до постаті Лемика є безпрецедентною порівняно з іншими згаданими особами. Це було зумовлено як резонансністю вчиненого ним замаху на працівника радянського консульства у Львові, так і фактом, що об'єктом замаху був громадянин сусідньої держави. Свою роль відіграла демонстративна заява Лемика, що замах було виконано з санкції ОУН. Лемик фігурує на сторінках обох газет спочатку в жовтні 1933 р. — у зв'язку з виконанням замаху на працівника радянського консульства у Львові О. Майлова та негайним судом, а пізніше — в червні–липні 1934 р., під час судового процесу над більшою групою членів Організації, причетних до замаху. Перші відомості про Лемика надходять як про виконавця замаху і члена ОУН²⁰. Обидві газети не називають його по імені аж до перших повідомлень про судовий процес.

У замітці про початок суду над Лемиком «Kurjer Lwowski» подає його організаційну біографію, підтверджуючи тим самим свою репутацію газети, ознайомленої з внутрішніми справами ОУН. Згідно з викладом «Kurjer Lwowski», М. Лемик до замаху вже одного разу був арештований — в травні 1933 р., у зв'язку з організованою членами ОУН маніфестацією на відкритті надгробного пам'ятника Іванові Франкові²¹, а також згадано, що раніше, ще навчаючись у гімназії, Лемик так і не повернув до гімназійної бібліотеки книгу про Леніна²². «Gazeta Lwowska» подала опис зовнішності М. Лемика: «Сильної будови блондин з маленькими вусиками, обличчя не інтелігентне, одягнутий в чорне... усмішкою вітається з оборонцем, доктором Шухевичем»²³.

Якщо в жовтні газети сконцентрувалися на зовнішності і біографії М. Лемика та, зрозуміло, на самому факті вбивства

¹⁹ Kurjer Lwowski. — 1934. — 12 lipca. — S. 9.

²⁰ Kurjer Lwowski — 1933. — 23 października. — S. 1; Gazeta Lwowska. — 1933 — 23 października. — S. 3.

²¹ Kurjer Lwowski. — 1933. — 26 października. — S. 5.

²² Ibidem.

²³ Gazeta Lwowska. — 1933. — 1 listopada — S. 4.

О. Майлова, то в повідомленнях від червня 1934 р. основна увага була спрямована на поведінку Лемика на суді: «Лемик оберігає своїх товаришів, не виявляє їхніх прізвищ, ані не вказує на контакти, які його пов'язували з підсудними»²⁴. В очах журналістів М. Лемик є центральною постаттю всієї групи, якому приділяється увага вже з перших рядків матеріалу: «...у в'язничному одязі. Входить сміливо і спокійно»²⁵. Як і «Gazeta», «Kurjer Lwowski» відзначає факт, що Лемик прийняв на себе усю вину і відмовився свідчити проти товаришів.

Дуже часто в репортажах та публікаціях студентів Львівського університету характеризують як керівних осіб у підпіллі, які переважно відіграють ключову роль в окремих акціях. Так, в листопаді, повідомляючи про арешти серед членів ОУН, виділено арешт двох братів Процишинів — бойовиків ОУН, з зауваженням, що обидва — студенти²⁶.

Над усіма арештованими в листопаді 1930 р. розпочався суд в жовтні наступного року²⁷. Усіх їх об'єднали в справі нападу на поштову карету під Бібркою. Окремо виділено всіх студентів — братів Процишинів, Зеновія Книша, Богдана Кордюка, Миколу Максим'юка та Богдана Кравціва, як осіб, що відігравали керівну роль у структурах ОУН²⁸. Одного з підсудних, Зеновія Книша, описано додатково: «студент прав, проживає в Академічному Домі по вул. Супінського, 21. Книш був організатором замаху і безпосередньо ним керував»²⁹. В тій же публікації згадано про студентів Львівського університету Івана Габрусевича та Миколу Максим'юка.

В повідомленні про судовий процес над групою звинувачених у приналежності до ОУН особливо виділено фігуру Василя Турковського, студента юридичного факультету Львівського університету. Зазначено, що мешкав в Академічному Домі, охарактеризовано як найзатятішого серед усієї групи підсудних (переважно місцевих селян)³⁰. Ще одну студентку Львівського університету, Ірину По-

²⁴ *Gazeta Lwowska*. — 1934. — 7 lipca — S. 3.

²⁵ *Kurjer Lwowski*. — 1934. — 8 lipca. — S. 7.

²⁶ *Gazeta Lwowska*. — 1930. — 1 wrzesnia. — S. 6.

²⁷ *Gazeta Lwowska*. — 1931. — 21 października. — S. 6.

²⁸ *Kurjer Lwowski*. — 1931. — 21 października. — S. 6.

²⁹ *Gazeta Lwowska*. — 1931. — 3 sierpnia. — S. 4.

³⁰ *Kurjer Lwowski*. — 1933. — 11 lutego. — S. 10.

торейко, представлено як поширювача нелегальної літератури та головного організатора групи пропагандистів ОУН³¹.

На початку листопада 1933 р. відбулися масові арешти серед української молоді. Повідомляючи про подію, «Kurjer Lwowski» окремо зазначив, що серед арештованих були студенти Іван Яремко, Ярослав Гошко та Феофан Болосянський³².

У центрі серії репортажів про процес над так званою «групою Лемика» опинилися постаті двох студентів — сам М. Лемик і Дмитро Мирон, — причому як у «Gazeta Lwowska», так і в «Kurjer Lwowski». Аналогічним чином вирізняла роль студентів Львівського університету в структурі ОУН на Жовківщині «Kurjer Lwowski» в серії репортажів з процесу групи членів ОУН. Так, у статті «Коли “Чорний” іде на “мокру” роботу для ОУН»³³ зазначено, що з усієї групи найвищий ступінь в організації займає студент Львівського університету Зеновій Матла. Роль його особи для нелегальної мережі українських націоналістів у Жовкві означено коротко: «диктатор» Жовкви³⁴. Саме Матлу «Kurjer» вважав провідником ОУН Жовківщини, йому приписувався наказ про замах на поліцейського Яцину³⁵. Поруч з Матлою важливою фігурою у підпіллі названо студента права Юрія Малиновського як керівника жовківської «Трійки» ОУН. Йому приписувалося залучення до ОУН виконавця замаху Григорія Куликівця. Ще одними героями публікації були студенти Іван Микитюк і Мирон Богун — за даними газети, вони викладали на вишколі ідеологію ОУН. Додатково зазначено, що всі п'ятеро, включно з Матлою, мають найкращу освіту в усій групі³⁶.

Справжню оцінку діяльності українських студентів в націоналістичному підпіллі містять коментарі, якими супроводжують опис окремих фігур автори репортажів. В цьому відношенні «Gazeta Lwowska» практично не демонструє свого ставлення до підсудних, чого не скажеш про «Kurjer», для якого вживання емоційних епітетів є ознакою стилю. Так, поведінку на суді сту-

³¹ *Gazeta Lwowski*. — 1933. — 13 maja. — S. 8.

³² *Kurjer Lwowski*. — 1933. — 2 listopada. — S. 2.

³³ *Kurjer Lwowski*. — 1934. — 27 października. — S. 8.

³⁴ *Kurjer Lwowski*. — 1934. — 6 listopada. — S. 8.

³⁵ *Kurjer Lwowski*. — 1934. — 6 listopada. — S. 8.

³⁶ *Ibidem*.

дента Василя Турковського прокоментовано: «Робить з себе героя»³⁷. Висвітлення процесу над групою Кравціва восени 1931 р. супроводжується коментарями: «Від усього відхрещуються», свідчення Кордюка схарактеризовано: «Дає викрутні відповіді»³⁸.

Особливо показовими у цьому відношенні є матеріали, які стосуються процесів, пов'язаних з М. Лемиком. Характеризуючи Лемика, газета заявляє, що обличчя підсудного «не інтелігентне»³⁹. Характеристика продовжується переказом біографії М. Лемика, причому, як уже згадувалося, наголошується на побутових дрібницях на зразок неповернутої в бібліотеку книги⁴⁰. Читача стараються переконати, що мотивація вчинку М. Лемика не пов'язана з жодними вартими уваги причинами, що підтверджується такою загальною оцінкою поведінки української сторони на процесі М. Лемика: «...пробують перетворити зал суду на арену інтриг і політичних демонстрацій»⁴¹. Поведінку іншого підсудного з «групи Лемика», студента юридичного факультету Д. Мирона, описано так: «при можливості нишпорить в параграфах і часто складає заяви»⁴². Таку поведінку газета пояснює фактом навчання Мирона на юридичному факультеті і, відповідно, обізнаністю з нюансами юридичної процедури.

Поряд з характеристиками окремих осіб трапляються також загальні характеристики підсудних. Так, «групу Лемика» описано коротко: «люди молоді, внутрішньо сильні, по яких видно, що пройшли бойовий вишкіл в ОУН»⁴³. «Gazeta Lwowska» подає цікавий аналіз внутрішніх стосунків у групі. Згідно з твердженням репортера, група ділиться на три більш-менш рівні частини: підсудні з першої групи зізналися в приналежності до Юнацтва ОУН, але заперечували політично-військову спрямованість організації, друга група, давши свідчення під час слідства, на суді відмовляється від них, на відміну від третьої групи, члени якої складають обширні зізнання, часто добровільно. Зазначено,

³⁷ *Kurjer Lwowski*. — 1934. — 6 listopada. — S. 10.

³⁸ *Kurjer Lwowski*. — 1931. — 21 października — S. 7.

³⁹ *Gazeta Lwowska*. — 1933. — 1 listopada. — S. 4.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Kurjer Lwowski*. — 1934. — 15 lipca. — S. 7.

⁴² *Gazeta Lwowska*. — 1934. — 12 lipca. — S. 9.

⁴³ *Kurjer Lwowski*. — 1934. — 8 lipca. — S. 7.

що до таких решта звертається через «пане», а не «товаришу»⁴⁴, таким чином демонструючи відчуження.

Періодика приділяла належну увагу також загальним питанням світогляду підпільників, які, як правило, розглядалися в окремих публікаціях. На їхній зміст і, відповідно, на остаточну оцінку факту активної участі студентів університету в націоналістичному русі, безпосередньо впливала ідеологічна орієнтація конкретної газети, внаслідок чого саме тут проступають основні різниці.

«Gazeta Lwowska», як представник офіційної влади, розглядала ситуацію з точки зору інтересів міжвоєнної польської держави. ОУН для неї — передусім організація, яка нагнітала протистояння між українцями та поляками і тим самим діяла проти стабільності держави⁴⁵. У контексті обраної тематики найхарактернішою є стаття «Культ револьвера», опублікована в «Gazeta Lwowska» 21 червня 1931 р.⁴⁶, яка фактично є декларацією ставлення газети до молоді як найактивнішої частини ОУН. Характеристика, дана молодіжному ядру ОУН, звучить так: «Молоді люди, які у всіх суспільствах і націях повинні бути прикладом чистоти почуттів, думок та ідеалів... тут раз у раз допускаються вчинків, які... іменуються найзвичайнісіньким грабунком, вбивством, підпалом та ін.»⁴⁷. Фактично газета свідомо залишає поза увагою політичну мотивацію дій націоналістичної молоді, аргументуючи власну позицію «кримінальною» формою акцій ОУН. Цей же аргумент дозволяє редакції зайняти позицію захисника державного інтересу як такого, обминаючи питання національного підтексту у вчинках учасників подій: «Можемо собі сказати, що нас це не обходить, тому що це внутрішні порахунки українців (в тексті — «русинів» — О.І.) між собою, і можемо перейти до порядку денного. Так нам сказати не можна, по-перше, тому, що усе це відбувається в межах нашої держави і стосується її громадян, по-друге, це справи, які обурюють кожного, хто здатний мислити етичними категоріями»⁴⁸. Журналісти вважають, що

⁴⁴ *Gazeta Lwowska*. — 1934. — 12 lipca. — S. 9.

⁴⁵ *Gazeta Lwowska*. — 1930. — 1 września. — S. 1.

⁴⁶ *Gazeta Lwowska*. — 1931. — 22 czerwca. — S. 1.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*.

студент-підпільник «без глибших роздумів, ідучи за власним злочинним імпульсом або чиймсь злочинним нашіптуванням, хапає за револьвер і кладе кінець життю іншої людини»⁴⁹. Оскільки стаття написана після чергового акту «експропріації», автор наголошує, що одною з цілей націоналістів є здобуття матеріальних засобів⁵⁰, на основі чого робить висновок про аморальність дій і цілей підпільників.

Погляд на молодих членів ОУН як на маргінальне явище українського суспільства на той час уже став домінуючим у публікаціях «Gazeta Lwowska». За рік до виходу «Культу револьвера» в іншій публікації молодих націоналістів схарактеризовано як «законспіровані групки молокососів», які «завтра можуть ударити на власних співвітчизників» тільки з тієї причини, що старше покоління «в чомусь спротивилося волі «молодих»⁵¹. Звідси — постійні нарікання на начебто «пасивність» старшого покоління українців, яке чомусь не надає допомоги державі у справі ослаблення і повного знищення подібних радикальних молодіжних груп⁵². Практично в кожній публікації повторюється висловлена в 1930 р. теза про маргінальність і обмеженість впливів ОУН⁵³.

Такий відносно компромісний тон газета мала до літа 1934 р. Подією, яка змінила ставлення редакції до «української проблеми», стало вбивство міністра Б. Перацького. Перша ж стаття після повідомлення про участь ОУН у вбивстві мала виразну назву «Покласти край безправ'ю»⁵⁴. Сама ОУН вкотре названа «ворогом польської державності», а її члени, в тому числі і університетська молодь, постають як «молоді ... хлопці всотують в себе отруту жорстокої, кривавої, дикої ненависті... не дивуймося ж, що з такої молоді виростають терористи...»⁵⁵. Через неповних два тижні та ж газета написала про членів націоналістичного підпілля як про «законспіровану групу терористів, яка бореться з польсь-

⁴⁹ *Gazeta Lwowska*. — 1931. — 22 czerwca. — S. 1.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Gazeta Lwowska*. — 1931. — 22 czerwca. — S. 1.

⁵² *Gazeta Lwowska*. — 1931. — 8 sierpnia. — S. 1; *Gazeta Lwowska*. — 1932. — 18 września. — S. 1.

⁵³ *Gazeta Lwowska*. — 1930. — 5 października. — S. 1.

⁵⁴ *Gazeta Lwowska*. — 1934. — 15 lipca. — S. 1.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ *Gazeta Lwowska*. — 1934. — 27 lipca. — S. 1.

кою державністю всіма доступними засобами»⁵⁶. Підсумок: «Нема з ким вести розмови»⁵⁷. По суті, позиція газети була свого роду популярним викладом намірів офіційної влади, яка після вбивства Б. Перацького взяла курс на знищення українського підпілля.

На відміну від частково поміркованої позиції «санаційної» «Gazeta Lwowska», «Kurjer Lwowski» однозначно і рішуче не визнавав легітимності українського національно-визвольного руху. На ставлення цієї газети до українців взагалі яскраво вказує факт написання слова «українець», «український» завжди в лапках і з малої літери⁵⁸. «Kurjer» здебільшого не виділяє українську молодь, в тому числі і студентів, в окрему групу, як це бачимо в інших виданнях, що є наслідком бачення всього українського суспільства як єдиної спільноти, чітко спрямованої проти польського народу⁵⁹. Тому «Kurjer» постійно повторював тезу, що основне джерело кадрів для українського націоналістичного підпілля — легальні українські організації⁶⁰. Разом з тим, «Kurjer» чітко виділяє освічену українську молодь як основний «мотор» підпільних акцій: «...то не ті, позбавлені освіти сільські хлопці, які далися втягнути в злочинну роботу... але типові нові інтелігенти...»⁶¹. Загалом молоді сприймається радше як об'єкт агітації цих «нових інтелігентів» — «Руська (так у тексті — О. І.) молодь... дихає нездоровою атмосферою ненависті до всього, що польське, поширюваною посланцями ОУН»⁶².

На тоні публікацій позначилося традиційне для народних демократів уявлення про український рух загалом як про «німецьку інтригу» — у низці статей однозначно стверджувалося, що весь український рух є витвором Німеччини⁶³. Варто зауважити, що як доказ подавалися цілком реальні факти — наявність військової співпраці з Німеччиною, подібність німецької та української ситуацій і прагнення політичного керівництва як Німеччини, так і українства

⁵⁷ *Gazeta Lwowska*. — 1934. — 27 lipca. — S. 1.

⁵⁸ *Kurjer Lwowski*. — 1930. — 27 września. — S. 5.

⁵⁹ *Ibidem*. — 26 września. — S. 2.

⁶⁰ *Kurjer Lwowski*. — 1930. — 17 lipca. — S. 4-5; 19 lipca. — S. 4; 1931. — 26 marca. — S. 11.

⁶¹ *Kurjer Lwowski*. — 1931. — 26 marca. — S. 11.

⁶² *Kurjer Lwowski*. — 1930. — 1 lipca. — S. 4.

⁶³ *Kurjer Lwowski*. — 1930. — 11 lipca. — S. 5; 1930. — 26 września. — S. 2; 1931. — 19 listopada. — S. 5.

до ревізії Версальської міжнародної системи⁶⁴. Можна сказати, що з раціональних фактів «Kurjer» робив ірраціональні висновки. Сам національний рух окреслюється терміном «український сепаратизм»⁶⁵, а учасники руху — «берлінські пахолки»⁶⁶.

Попри гостру упередженість, ендецькій газеті властива увага до практичної сторони функціонування ОУН як підпільної організації. Вже в першому матеріалі, присвяченому ОУН, докладно описано принципи керівництва Організацією, роль Є. Коновальця, міжнародні контакти керівництва націоналістів⁶⁷. Надалі в низці розлогих статей розглядається тактика, стратегія, структура ОУН. Особливо показова в цьому відношенні серія публікацій під загальною назвою «Чого хочуть, чого прагнуть і чим загрожують нам українські сепаратисти?»⁶⁸. Протягом публікації серії було обговорено тактику і методи боротьби ОУН, причому особливо висвітлено роль і значення терору як методу політичної боротьби. Особливо схарактеризовано саботажні акції⁶⁹.

Варто також зазначити, що майже всі публікації, за винятком однієї-двох, присвячені націоналістичному рухові і участі в ньому молоді, вийшли в 1930 — першій половині 1931 рр., пізніше подібних розвідок не друкували. Враховуючи специфіку і докладність інформації, можна припустити про контакти журналістів «Курера» з поліцією, але це питання виходить за межі нашої розвідки.

Попри територіальну обмеженість дій ОУН, резонанс від акцій націоналістів досягав також столиці, проявом чого були публікації у щоденній столичній газеті «Kurjer Warszawski». Порівняно з матеріалами львівських газет, публікації «Kurjer Warszawski» мають свою специфіку. Насамперед, вони менш докладні і зосереджуються виключно на найважливіших і найрезонансніших акціях. Кількість і частота публікацій відчутно поступаються тим самим показникам у львівських газетах. Також матеріали «Kurjer Warszawski» відзначаються схематичністю і лаконічністю. Причиною цьо-

⁶⁴ *Kurjer Lwowski. — 1930. — 19 listopada. — S. 1.*

⁶⁵ *Kurjer Lwowski. — 1930. — 27 września. — S. 5.*

⁶⁶ *Kurjer Lwowski. — 1930. — 26 września. — S. 2.*

⁶⁷ *Kurjer Lwowski. — 1930. — 11 lipca. — S. 5-6.*

⁶⁸ *Kurjer Lwowski. — 1930. — 26—29 września. — S. 3; 4 października. — S. 3.*

⁶⁹ *Kurjer Lwowski. — 1930. — 4 października. — S. 5.*

го є віддаленість Варшави від епіцентру діяльності українського підпілля, що спричиняло порівняно низьке зацікавлення варшавської публіки. До цього додається специфіка підпільної діяльності з необхідністю конспірації, що, відповідно, призводить до інформаційних пробілів та неясностей у газетних повідомленнях про осіб, пов'язаних з нелегальною діяльністю, які не завжди спроможні повністю прояснити навіть добре поінформовані газети, до яких належав «*Kurjer Warszawski*». Кількість публікацій зростає в міру наростання інтенсивності дій ОУН, основна їхня маса припадає на 1932—1933 рр. — час серії процесів над членами ОУН в Галичині та одної з найрезонансніших акцій Організації — замаху на чиновника радянського консульства у Львові О. Майлова. В 1934 р. кількість публікацій дещо зменшена, навіть при тому, що в червні 1934 р. в самій Варшаві було вбито міністра внутрішніх справ Б. Перацького.

Основним сюжетом, як і в львівських газетах, є арешти студентів Львівського університету за звинуваченням в участі у підпільній діяльності та судові процеси над ними.

Вперше студенти Львівського університету з'являються в матеріалах «*Kurjer Warszawski*» у вересні 1930 р. в зв'язку з «саботажною акцією». В середині вересня газета повідомила про арешти підозрюваних у підпільній діяльності. Серед них значився студент філософського факультету Львівського університету Іван Сеньків, якому інкримінували підбурювання до підпалів та безпосередню участь в них⁷⁰. За весь час «саботажної акції» влітку — восени 1930 р. це єдиний випадок, коли згадано про причетність до ОУН студентів університету. За 1931 рік повідомлень про арешти чотири і усі вони стосуються вбивства Тадеуша Голувка. Повідомлення про арешти датовані 2, 3, 4 і 6 жовтня 1931 р.⁷¹ Особливо цікаве останнє повідомлення, в якому йдеться про арешт двох студентів, зовнішній вигляд яких свідчив про тривале перебування в лісі, що дало можливість припустити, що частина причетних до організації, виконання та прикриття замаху перебувала в лісах⁷².

⁷⁰ *Kurjer Warszawski*. — 1930. — 14 września. — S. 6.

⁷¹ *Kurjer Warszawski*. — 1931. — 2 września. — S. 3; 3 września. — S. 3; 4 września. — S. 4; 6 września. — S. 24.

⁷² *Kurjer Warszawski*. — 1931. — 6 września. — S. 24.

Публікації за наступні роки — тобто 1932 і 1933 — концентруються переважно навколо двох основних фігур — Зенона Коссака та Миколи Лемика — у 1932 і 1933 рр. відповідно. Коссака фігурує в матеріалах повідомлень як співзвинувачений у процесі Біласа та Данилишина⁷³. Коссакові було пред'явлено звинувачення у підбурюванні до нападу на пошту в Бібрці та співорганізації нападу⁷⁴. Як і у львівських газетах, відмічено стійку поведінку Коссака на суді — послідовну відмову від свідчень, відповіді виключно українською мовою та відмову визнати провину⁷⁵. Позиція Коссака не обмежувалася самообороною, він також спростовував зізнання менш стійких підсудних — в даному разі Миколи Мотики⁷⁶.

У 1933 р. центральною постаттю публікацій стає Микола Лемик. Як і у львівських газетах, в перших матеріалах повідомляли тільки про приналежність підсудного до ОУН, не називаючи його самого. Окремо відзначалася спокійна поведінка М. Лемика і нетипова для підпільників добровільна здача в руки поліції та негайне після арешту зізнання в умисності замаху і факті виконання його з наказу ОУН⁷⁷. Тільки в репортажі з «наглого суду» над М. Лемиком повідомляється його ім'я та прізвище, а також про факт його навчання на правничому факультеті Львівського університету⁷⁸. Зазначено, що підсудний М. Лемик, хоча зізнається у вчиненому, не відчуває за собою провини, про що відверто заявляє на суді⁷⁹.

Як і львівські газети, «*Kurjer Warszawski*» кількаразово наголосив на керівній ролі студентства серед загалу підпільників. У повідомленні про арешт у грудні 1932 р. двох учасників підпілля, Стефана Мацака та Миколи Ясінського, зауважено, що останній, вірогідно, був керівником «саботажної» акції 1930 р. на території Станиславівщини⁸⁰. Подібне зауваження зроблене в повідомленні про арешт слухача теологічного факультету Василя Козака, якого звинуватили у підбурюванні до «саботажів» і керівництво ними⁸¹.

⁷³ *Kurjer Warszawski*. — 1932. — 15 grudnia. — S. 13.

⁷⁴ *Kurjer Warszawski*. — 1932. — 18 grudnia. — S. 29 — 30.

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ *Kurjer Warszawski*. — 1932. — 20 grudnia. — S. 6.

⁷⁷ *Kurjer Warszawski*. — 1933. — 22 października. — S. 25.

⁷⁸ *Kurjer Warszawski*. — 1933. — 31 października. — S. 7.

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ *Kurjer Warszawski*. — 1932. — 24 grudnia. — S. 22.

⁸¹ *Kurjer Warszawski*. — 1933. — 7 sierpnia. — S. 5.

У репортажах з процесу у справі вбивства Тадеуша Голувка «Kurjer» особливо відмітив жіночу постать — студентку філософського факультету Львівського університету Марію Федусевич⁸². Згідно з даними газети, Федусевич була зв'язковою між підпільниками, отже, виконувала винятково складну і небезпечну роботу. На суді виступала як свідок, причому автор матеріалу зазначив, що її відповіді переважно складені так, щоб не повідомити судові нічого суттєвого⁸³.

В оцінці дій студентів-націоналістів варшавське видання не виробило власної думки, його позиція була швидше сумішню позицій львівських видань, про що свідчать неодноразові посилання на тексти, опубліковані у Львові. Хоча ця ж обставина може бути свідченням того, що журналісти намагалися підкріпити власну точку зору посиланнями на тих, хто мав постійний доступ до місця безпосереднього перебігу подій. На глибину осмислення проблеми, безперечно, впливав факт віддаленості Варшави від театру подій, що сприяло виробленню уявлення про події в Галичині, як щось другорядне, менш важливе, порівняно з іншими проблемами суспільно-політичного життя Речі Посполитої. Характерно, що повідомлення про діяльність українського підпілля практично не потрапляли на перші сторінки «Kurjer Warszawski», за винятком повідомлень про вбивство Б. Перацького в червні 1934 р. Аналітичні матеріали з'явилися тільки двічі — у серпні 1930 р. та жовтні 1933 р.⁸⁴ В обох повторено традиційні для львівських газет тези про керіваність українським рухом з Берліна та неконтрольованість старшим поколінням політиків молодого покоління⁸⁵.

Як видно з усіх наведених фактів, український націоналістичний рух в цілому був постійною темою публікацій в усіх газетах. Через це парадоксальним чином польська періодика міжвоєнного Львова є цікавим джерелом до історії українського руху тих часів, зокрема, до біографій окремих його учасників.

Студенти університету — учасники націоналістичного підпілля привертали до себе увагу не тільки з причини резонансності акцій підпілля, а й через власну керівну роль у структурах підпілля.

⁸² *Kurjer Warszawski. — 1933. — 29 września. — S. 5.*

⁸³ *Ibidem.*

⁸⁴ *Kurjer Warszawski. — 1930. — 13 sierpnia; 1933. — 31 października.*

⁸⁵ *Ibidem.*

Відрізнявся тільки наголос — якщо «Gazeta» спеціально не акцентувала саме на студентській молоді, то «Kurjer» прямо вказував на роль студентів університету як «мозкового центру» підпілля. Закономірно, що львівські газети приділяли тематиці українського підпільного руху набагато більшу увагу, ніж варшавська преса, оскільки для регіональних газет проблема українського підпілля була постійною і нагальною. Натомість для центральної преси ця тематика переважно залишалася одною з багатьох тем. Наслідком цього було також те, що в оцінках руху варшавська газета так і не виробила окремої точки зору, повторюючи оцінки львівської преси.

ТАБЛИЦЯ 1. ЧАСТОТА ЗГАДОК ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ
УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІСТИЧНОГО ПІДПІЛЛЯ
В «GAZETA LWOWSKA» (1930—1934 рр.)

	1930	1931	1932	1933	1934
Січень	2	3	2	4	—
Лютий	1	2	2	5	2
Березень	—	2	4	2	2
Квітень	1	—	1	2	—
Травень	1	2	1	3	1
Червень	—	8	2	10	12
Липень	1	2	3	3	21
Серпень	5	7	1	6	
Вересень	14	15	2	11	
Жовтень	7	5	3	22	
Листопад	1	2	2	3	
Грудень	2	3	13	—	

ТАБЛИЦЯ 2. СТАТИСТИКА ЗГАДОК ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ
УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІСТИЧНОГО ПІДПІЛЛЯ В ГАЗЕТИ
«KURJER LWOWSKI» (1930—1934 рр.)

	1930	1931	1932	1933	1934
Січень	5	3	—	3	
Лютий	2	6	4	6	
Березень	1	9	3	1	
Квітень	2	1	3	3	

Травень	11	4	3	4	
Червень	26	6	7	15	
Липень	11	3	2	6	
Серпень	29	13	—	5	
Вересень	33	8	4	16	
Жовтень	13	11	6	29	
Листопад	4	11	3	12	
Грудень	—	—	17	1	

ТАБЛИЦЯ 3. СТУДЕНТИ ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ —
ЧЛЕНИ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ
У ПУБЛІКАЦІЯХ ЛЬВІВСЬКИХ ГАЗЕТ

№	Прізвище, ім'я	Факультет і курс	Час згадки	
			«Gazeta Lwowska»	«Kurjer Lwowski»
1	Бардун Михайло	Юридичний ф-т	24.06.1934, 27.06.1934	
2	Богун Мирон	Юридичний ф-т		14.10.1934
3	Болосянський Феофан	Медичний ф-т		2.11.1933
4	Буцик Володимир			2.11.1933
5	Винницький Роман	Студент університету, деталі не вказано	2-3.12.1930	
6	Габрусевич Іван	Філософський ф-т	3.8.1930	
7	Гошко Ярослав	Юридичний ф-т		2.11.1933
8	Гук Євстахій	Юридичний ф-т	14.10.1931	14.10.1931
9	Гуменний Лев Іван	Юридичний ф-т	28.6.1934	7.07.1934
10	Заблоцький Юліан	Теологічний	26.06.1934	7.07.1934
11	Книш Зиновій	Юридичний	1.09.1930 21.10.1931	21.10.1931
12	Кордюк Богдан	Філософський (географія ⁸⁶)	21.10.1931	21.10.1930

⁸⁶ Kurjer Lwowski. — 1930. — 21 października. — S. 6.

13	Косак Зенон	Юридичний	8.06.1933	8.06.1933
14	Кравців Богдан		1.11.1930 21.10.1930	21.10.1930
15	Лаврівський Богдан	Юридичний	26.06.1934, 11.07.1934, 15.07.1934	7.07.1934, 8.07.1934
16	Лемик Микола	Філософський, 1 р.	7.07.1934, 15.07.1934	25.10.1933, 26.10.1933, 7-8.7.1934
17	Луцький Олександр		5.08.1934	27.10.1933, 7.08.1934
18	Макар Володимир			13.10.1930
19	Максимюк Микола	Юридичний	3.08.1931	
20	Малиновський Юрій	Юридичний		14.10.1934
21	Матла Зенон	Філософський		14.10.1934, 27.10.1934
22	Микитюк Іван	Юридичний		14.10.1934
23	Мирон Дмитро	Юридичний	26.06.1934	7.07.1934, 12.07.1934, 15.07.1934
24	Миськів Іван	Філософський	14.10.1931	
25	Поторейко Ірина	Філософський	13.05.1933	
26	Процишин Жигмонт	Юридичний	1.11.1930 21.10.1931	21.10.1931
27	Процишин Осип	Юридичний	1.11.1930 21.10.1931	21.10.1931
28	Сокіл Олександр	Медичний	24.09.1931	
29	Турковський Василь			11.02.1933
30	Яремко Іван	Юридичний	1.11.1933	